

mi a céljuk a jegyzeteknek és mit kell tartalmazniok, ha már egy külön gyakorló könyv kidolgozását mellőzni akarjuk?

A szöveget nemcsak nyelvi, hanem különösen tartalmi szempontból kell tárgyalnunk; feladatunk tehát: 1. mind azokat a nyelvi nehézségeket eltávolítani, melyek a helyes fordítást akadályozzák; 2. mind azokat a felvilágosításokat nyújtani, melyek az auctor gondolkodásának, eszmemenetének megértését elősegítik. Ezt kell a jegyzeteknek nyújtaniok. E tekintetben szerzőnknek a költőkhöz írt jegyzetei nagy haladást mutatnak a prózai részhez írt jegyzeteihez képest.

De a præparatióhoz nem csak jó jegyzet szükséges, hanem, és ezt sajnálattal nélkülözöm, jó szótár is. Ezt okvetlen várom a szerzőtől, hiszen maga is be fogja látni, hogy egy III. és IV. osztályú tanuló mennyi vesződséggel vagy talán éppen nem is kezelhet ügyesen nagyobb szótárt. E bírálatomból kiveheti szerző, hogy könyvét lelkiismeretesen áttanulmányoztam, továbbá hogy nemcsak előnyeit és hiányait emeltem ki, hanem az utóbbiak pótlása- és kiigazítására utasításokat is adtam, mivel azt tartom, hogy a kritika necsak negatív, hanem pozitív is legyen. A könyv használhatóságára nézve szerző maga is már bizonyos korlátot szabott, midőn Olvasókönyvét és a jegyzeteket Szepesi-Tóth mondattanához alkalmazta, úgy hogy az csakis az oly intézetekben lesz kellő sikerrel használható, melyekben a szóban levő mondatban használatban van.

BARTAL ANTAL.

PHILOLOGIAI PROGRAMM-ÉRTEKEZÉSEK.

1889/90.

1. Incze Béla: A római curiák szervezete. (Karczagi négyosztályú ev. ref. gimnázium értesítője.) — E kis, mindössze hét lapra terjedő értekezés egy nagyobb, *De comitiis Romanorum curiatis* című dolgozat részlete. Nem is foglalkozik egyébbel, mint a curiák eredetével és azzal a kérdéssel, vajjon az egész populus Romanus vagy pedig csak a patriciusok voltak-e, beosztva a curiákba. Főforrásokul Niebuhr, Mommsen, Fustel de Coulanges munkái és Chr. F. Schulze «Die Volksversammlungen der Römer» című monographiája szolgáltak; már Schewgler és Lange műveinek értékesítésével seholsem találkozunk. Főbaja az, hogy szerző inkább az idevágó szakmunkákkal, mintsem a régi forrásokkal foglalkozott s így a historiai anyag közvetlen ismerete hiányában meg kell elégednie azzal, hogy az illető tudósok nézeteit egymás mellé állítja s önálló kritika nélkül csatlakozik egyikhez vagy másikhoz. Nem elég

az ókori írók könyvezímeit és fejezetszámait újabb könyvekből kiszedni és idézni, mert véleményt bármely hasonló kérdésben csak az nyilváníthat, a ki az eredeti forrásokat autopsziából ismeri.

Dr. NÉMETHY GÉZA.

2. Mészáros F.: Demosthenes. (M.-szigeti kegyestanítórendi gymn. 20 l.) Alkalmunk volt már egyszer kifejtteni, mily bajos a kellő segédeszközök híján vidéken tudományos kérdés megoldásába fogni. Mégis, ha az igazgató minden áron tudományos értekezést kíván, a tanár compilatióra vagy excerpálásra szorul, s akkor csak azt követelhetjük meg — s gondolom joggal, hogy az értekező megnevezze forrásait s végezze lehető ügyesen a dolgát. Mészáros úr egyszerűen elővette *Curtius* Görögök történetének VI. kötetét, s ennek megfelelő (3. és 4.) fejezeteit kivonatolta. A mit pedig forrásaira nézve tudunkra ad, ime ennyi (p. 19): «Ez Demosthenes munkás életének vázlata, melyet azért állítottam össze (?), hogy ti tanulók abból okulást merítsetek». Ez nem kifogástalan irodalmi eljárás! Ime egynehány *Curtius*-reminiscentia. Görögök tört. VI. p. 223: «s a helyett, hogy szaporították volna az árvák vagyonát, mely okos kezelés mellett könnyen megkészszerződhetett volna», Mészáros p. 4: «Így a vagyon, mely okos kezelés mellett a fiú nagykorúságáig könnyen megkészszerződhetett volna». *Curtius* u. o.: «A serdülő ifjú ezen oldalról kezdte ismerni a világot; az első érzelem, mely lelkében gyökeret vert, a hűtlenség és árulás miatti *boszankodás* volt», Mészáros u. o.: «A növekvő ifjúnak tehát magába kellett fojtani *boszankodását*». *Curtius* p. 224: «nem pusztán élvezetet vagy csupán okulást keresett bennök, hanem eszközöket azon harcra, melyet vívni akart», Mészáros u. o.: «szorgalmasan készülve azon harcra, melyet majd vívnia kell». *Curtius* p. 225: «Demosthenes nagykorúsága harmadik évében egy vádiratot nyújtott be az első archonhoz, . . . s ezen iratában kérte, hogy mindegyik gyámja tíz talentum (23,550 forint) lefizetésében marasztaltassék el», Mészáros p. 5: «Nagykorúságának harmadik évében adta be az első archonhoz vádiratát, melyben kérte, hogy mindegyik gyámja tíz talentum erejéig marasztaltassék el». *Curtius* p. 228: «Azonban mégis sikerült neki a gyámok bűnös voltát világosan bebizonyítani», Mészáros u. o.: «De végre is sikerült bebizonyítani gyámjai bűnös voltát». *Curtius* u. o.: «Előtte azonban kezdettől fogva nem a pénz volt a fődolog, hanem az, hogy az igazságtalanság lakoljon», Mészáros u. o.: «De mivel D. lelkét kezdettől fogva nem annyira az anyagi haszon, mint inkább a megsértett igazság helyreállítása ösztönözte». *Curtius* p. 229: «hogy életének majdnem hat legszebb évét ezzel a boszantó ügygyel kellett eltöltenie», Mészáros u. o.: «Csaknem hat évig foglalkozott D. e boszantó ügygyel» stb. stb. mind csak annak az illusztrálására, hogyan excerpálta M. úr *Curtiust*. Mégis általában excerpálása nem ügyetlen.

Dr. VÁRI REZSŐ.

3. A latin nyelv a reáliskolában. *Irta dr. Schmidt Attila* (Kassai állami főreáliskola. 10—14. lap.)— Szerző öt lapra terjedő értekezésében annak a kérdésnek taglalásával foglalkozik, hogy a latin nyelvnek a reáliskolába oly módon történt bevitel, mint nálunk, milyen befolyást gyakorol az intézetre s mi módon lehetne a meglevő bajokon segíteni. Kimutatja, hogy a didaktikai cél a nyelv tanításában tökéletesen elérhető s mégis a reáliskolai tanulók száma folyton apadóban van. Ezért részint a szülőket okolja, kik még most sem képesek a régi előítéletük levetkőzésére, részint a miniszteri rendeletet, a mennyiben nagyon is megszorítja azok számát, kik a latin tanfolyamban részt vehetnek s ennek következtében pályaválasztás tekintetében nagyobb szabadsággal bírnak. Így hát az egész tanfolyam csupán egyszerű segítő eszköz néhány kitünő fiú számára, kik a pályaválasztásnál nagyobb szabadságot óhajtanak. Növeli a bajt még az is, hogy a tanulóknak valamely gymnasiumnál kell e nyelvből érettségi vizsgálatot tenniök; azonfelül a tanszékek csak ideiglenesek lévén, a tanerők is szerfelett hamar változnak. E bajok elhárítására Schmidt úr azt ajánlja, hogy a latin nyelvet alternative kötelezővé kell tenni azok számára, kik annak tanulására már egyszer vállalkoztak; azok számára pedig, kik nem tanulják, épen oly formán kellene pótló tárgyakról gondoskodni, mint a gymnasiumnál a görög nyelv ügyében történt: vagyis tegyen a reáliskola is egy lépést az egységes középiskola felé. Azt is meg lehetne tenni — ha már e gyökeres változtatást nem lehetne végrehajtani, — hogy elégséges bizonyítványú fiúknak is megengednék a tanfolyamban való részvételt s az ebben résztvevők a reáliskolában tennének érettségi vizsgálatot. (Ez utolsó indítványt nem pártolhatjuk. *Szerk.*)

Azt hiszem, hogy a Schmidt úrtól ajánlott első módozat nemcsak hogy nem segítene a reáliskola tudvalevő bajain, sőt még inkább complicálná a középiskolai tanítást. A másik módozat életrevalóságát azonban bizonyítja az a tény, hogy egyik vidéki főreáliskolánk tanári testülete hasonló irányú kérvénnyel fordult a miniszteriumhoz.

A mi azonban azt illeti, hogy a mostani reáliskolai tanítás fényesen igazolná a miniszteriumnak a görög nyelv ügyében tett intézkedéseit: azt hiszem, hogy amabból erre következtetni nem lehet. A görög nyelvi tanfolyamra ugyanis mindenkit bocsátanak osztályzat-különbség nélkül ezután is, míg a reáliskolában eddigelé mindig kiválasztott fiúkkal volt a tanárnak dolga, kikkel persze könnyebben haladhatott. Különben a tartalom kivonatából látszik, megérdemli e kis értékezés, hogy iskoláink ügye iránt érdeklődő minden ember olvassa.

4. Livius Phraseológiája XXI. és XXII. könyvében. *Irta Burián János.* (Losonczy magy. kir. állami főgymnasium, 3—38. l.) — Szerző a phrasis-gyűjteményhez 4-edfél lapra terjedő előszót írt. El-

mondja ebben, hogy még érettségi vizsgát tevő tanulóink is a latin nyelv szabadabb alkalmazásában meglehetősen tehetetlenek. Szerinte ezen csak úgy segíthetünk, ha «mind a formai, mind a tárgyi szempont szemmeltartása mellett magára a nyelvre, annak kifejezőmódjaira és fordulataira is kellő gondot fordítunk; ha arra törekszünk, hogy a tanuló az olvasott részek nyelvkincsét teljesen magáévé tegye, azon teljes mértékben uralkodni tudjon». E cél elérése a praeparatio készítésétől függ, melyet a III. IV. oszt.-ban még a tanár diktálása után készítenek a fiúk, míg a felsőbb osztályokban, hol a tanulók a szótár kezelésében már jártasak, nagyobbrészt nekik maguknak kellett az órától-órára feladott olvasmány-részletekre előkészülniök. Ámde a felsőbb osztályok ezen munkáját majdnem lehetetlenné teszi a segítő eszközöknek: jó szótáraknak és jó magyarázatos kiadásoknak nagy hiánya. Szerző elismeri ugyan, hogy van egy-két jó szótárunk s magyarázatos kiadásunk; azonban az a baj, hogy amazok drágák, emezek használata pedig nem kötelező. A magyarázatos kiadásokat Burián úr így óhajtáná szerkeszteni: «Hagyjuk el az auctor. kísérő jegyzetek közül mindazon aprólékosságokat, melyek a tanulóra nézve amúgy is érthetetlenek; ejtsük el továbbá mindazt, a mi egyes kifejezések, szólásmódok és fordulatok magyar fordítására vonatkozik és csupán a tárgyi magyarázatokat tartjuk meg és a legkomplicáltabb syntaktikai jelenségekre vonatkozó megjegyzéseket; az így körülbelül egyharmad részre redukált magyarázó jegyzetekhez csatoljunk egy phraseologiai függelékét igék szerint rendezve». Szerinte az ilyen módon készített könyvek sem lennének drágábbak a mostaniaknál, de hasznuk sokkal nagyobb. A házi munkásság alól sem volnának felmentve a tanulók, mert egyes phrasisoknak, nemkülönben az ismeretlen szavaknak kikeresését rá lehetne bízni a tanulókra. Ezután következik az alphabetum szerint rendezett phrasis-gyűjtemény.

Alig lehet kétségbe vonni, hogy a Burián úr említette hiányók tényleg megvannak s hogy ezek a latin nyelv sikeres tanításának egyik fő akadályát képezik. Pusztá szövegkiadás használata szerintem csak ott van némiképen helyén, a hol kötelezővé lehet tenni vagy egy megbízható nagyobb, vagy valamely specialis szótár használatát; mert hiszen némely helyen, habár ritka helyen is, a tanulók kedvező anyagi körülményeik folytán beszerezhetik az ilyen segédeszközöket. Az ország legtöbb középiskolájában azonban alighanem úgy áll a dolog, hogy egy nagy iskolai szótárnak, vagy az egyes írókhoz készített s így évenként változó specialis szótárak használatát épen a nagyobb ár miatt nem lehet elrendelni, különben sem áll rendelkezésünkre minden iskolai íróra nézve külön szótár. De még az ilyen segédeszközök mellett folytatott tanításnál is szerfelett nagy a tanár s tanuló munkája egyaránt, s nem lehet mondani, hogy a nagy fáradságnak megvolna a megfelelő haszna, a

mennyiben a tárgyi s kivált fontosabb nyelvi dolgokra nézve tett megjegyzések a tanuló emlékezetére vannak bízva, a miben pedig nem igen bízakodhatunk. Ha pedig a tanár ezeket összefoglalja s leírja, sok időt elveszt vele, úgy hogy ez esetben az olvasmány csökken jókorával. Pusztaszövegkiadások e szerint még az előbb említett segédeszközök mellett is czélszerűtlenek. — Van azonban mégis egy mód arra nézve, hogy ilyen kiadásokból is haszonnal taníthassunk s ez az, ha felhasználjuk az olyan præparatiókat, a minők nálunk a Köpesdi-féle vállalatban jelentek meg, a melyekben a tanuló mind nyelvi, mind tárgyi tekintetben kellő felvilágosítást nyerhet, a melyek által a tanár képes tanítványai munkáját jobban ellenőrizni s már megszerzett ismereteiket folyton ébren tartani.

A mi már most a prózaírók Burián úrtól ajánlott magyarázatos kiadását illeti: szerintem igen üdvös dolog volna a kiadásokat az ő értelmében szerkeszteni. Én azonban nem tartanám tanácsosnak, ha egyáltalában semmiféle kifejezésnek, szólásmódnak s fordulatnak magyarkitételét nem tűrnék meg a jegyzetekben, hanem mindezeket a phraseologiai függelékekbe tennék; hanem azt hiszem, hogy e tekintetben bizonyos fokozatot kellene szem előtt tartanunk. A gymnasialis latin nyelvi oktatás alsóbb fokozatain olvasott részleteknel a függelékekbe pusztán a legfontosabb kifejezésmódokat tenném, még pedig nem az igék sorrendjében, hanem bizonyos tárgyi csoportok szerint, a mennyiben a fiúk így könnyebben megjegyzik, úgy mint pl. a Meissner-féle kis phraseológiában látjuk s hozzá vennék még más kifejezéseket, a melyek együtt valamely tárgyi közre nézve synonymikus csoportot alkotnak, habár az olvasmányban nem is fordulnak elő. S mivel e fokon még a tanár közreműködésével történik a fordítás előkészítése, jegyzetekbe mit sem vennék, a mi arra vonatkozik. A IV. oszt.-tól kezdve már ajánlatosabb volna a kifejezéseknek igék szerint való csoportosítása, a mennyiben az áll. tanterv követelményének — a főbb szavak értelmi árnyalatainak feltüntetése — könnyebben felelhetnének így meg. A fordításhoz csatolandó külön jegyzetekre épen azon okból, mint fent, még most sincs szükség. Ellenben az V. oszt.-tól kezdve, a mikor már a tanulóknak önjerejükből kell a fordításra előkészülniök, mindazon helyeket, melyeknek jó magyaros visszaadása nagyobb nehézséget okoz, lefordítanám, csakhogy közülök a fontosabb kifejezéseket a phraseologiai függelékekbe venném át, míg a többit jegyzetbe iktatnám. Ez által azt nyernék, hogy a függelékekbe az jutna, melynek megtanulása igazán érdemes; míg ha ellenkezőleg járnánk el, tehát a jegyzeteket elhagynók, vagy el kellene hagyni az olyan helyek fordítását, melyek a phraseologiai függelékekbe nem illenek be (pedig ezeknek száma nem csekély), vagy bevennók, s ekkor ismét az volna a baj, hogy a kifejezések egy része felhasználatlanul heverne ott. Természetesen a

fontosnak a kevésbé fontostól való elválasztása az illető kiadó megítélésére volna bízva; azonban nem igen hiszem, hogy e tekintetben tapasztaltabb férfi nagyobb nehézségekre találna s hogy esetleges kisebb hibák pl. egy következő kiadás alkalmával könnyen ne volnának pótolhatók.

Még egyre kell ez ügynél figyelmet fordítanunk, hogy a különféle írókhoz szerkesztett tárgyi s phraseologiai függelékek egymást fölöslegessé ne tegyék, ellenkezőleg egymást mintegy kiegészítsék. Így különösen a tárgyi dolgokra vonatkozó függelékeknél lehetne bizonyos sorrendet követni, a mennyiben az egyes íróknál tárgyukhoz mértén a classikus ó-kor életét majd ez, majd amaz oldalról lehetne megbeszélni. A phraseologiai függeléknél pedig arra kellene ügyelni, hogy ismétlések ne igen fordúlhassanak elő. Ajánlatos volna különben ez utóbbit külön füzetkébe nyomtatni, hogy használata minél kevesebb bajjal járjon.

Nagy fontosságú ez az ügy ránk nézve, mert csak így remélhető, hogy létre jön valamikor egy olyan phraseologia, mely az iskola tapasztalatain kipróbálva a latin nyelv oktatásában a legnagyobb szolgálókat fogja tenni s jó részben meg fogja szüntetni azokat a panaszokat, melyeket a nyelv használatára nézve eddigelé oly gyakran hallottunk. Burián úr mindenesetre igen elismerésre méltó munkát végzett, mikor e fontos ügyben munkáját közzétette.

Magára a phraseologiai gyűjteményre nézve következő megjegyzéseim vannak:

p. 7. *Arcere* = bekeríteni. Jó lett volna odatenni másik jelentését is = eltávolított, távol tart. Így könnyebben meg lehetett volna érteni e kifejezés jelentését: *vim arcere* = védelmi állást elfoglalni.

P. 8. *Milites ex formula accipere* = katonákat a szerződés szavai szerint átvenni. A fordítás helytelen. L. Weissenborn-Müller (I. XXII. 57. 10.): «Ex formula, nach der Matrikel (κατάλογος) der Waffenfähigen in den einzelnen Staaten». «Accipiendos. Sonst werden die Kontingente in den Bestimmungsort von den Bundesgenossen selbst geführt.»

P. 8. *Auspicia concipere* = auspiciumokat hirdetni. Ez nem helyes. Weissenborn-Müller (XXII. 1. 7.): «Auspicia concipere = unter Anwendung bestimmter . . . Formeln Auspicien anstellen». Ez sem pontos fordítás (p. 8.): «Aliquem in deditioem accipere = valakit meghódítani». Georges s. v. deditio: «in deditioem accipere a quem = Jemandes Capitulation annehmen». Ép ily helytelen p. 9. *Ilergetes in ius ditionemque recepit* = az ilergeteket meghódította.

Spiritum intercludere (p. 10.) nem = megfuladni, hanem megfojtani. *Alicuius rei intervallum facere* (p. 15) nem = késedelmezni, hanem: szünetet hozni be valamibe. *Pluribus ignibus . . . in speciem factis*.

nem = szinleg több tüzet gyűjtva (nincs értelme), hanem = több tüzet gyűjtött, mint hogy tévútra vezesse őket. *Oblata ultro potestas* (p. 17.) a megfelelő helyen (XXI. 21. 7.) nem = önként kínálkozó alkalom, hanem: önként felajánlott szabadság. *Belli rationem mutare* (p. 25) = a hadi taktikát megváltoztatni. Lehet magyarul is fordítani = harcsmódot változtatni. *Vis venti apta coorta esset*, itt (p. 26) *alkalomszerűen* szél támadt, e helyett: alkalmas szél támadt. *Appellit-nél* nem helyes a phrasist így írni: *aliquo appellere classem* (p. 27), mivel ez ige rendesen *præpositióval* áll. *Reus criminis* (p. 28) nem = bűnszerző, hanem vádlott, vétkes.

Fugam spectare (p. 32) = a szökés alkalmát lesni, e helyett: szökésre alkalmat keresni.

Periculo evadere (p. 35) nem = a veszélyt kikerülni, hanem: a veszélyből kimenekülni.

Ad coniectum teli venire (p. 36) = puskalövésnyire közeledni. Ez már túlságos modernizálás!

5. Észrevételek a latin nyelv tanítására vonatkozólag a harmadik osztályban. Írta Bódiss Jusztin. (Pannonhalmi Szent-Benedek-rend kőszegi gym., 5—50 l.) — Bódiss úr értekezése két részre oszlik. Első «Irányelvek» című szakaszában (5—20. l.) azon szempontokat adja elő, melyek szerint a latin nyelv oktatását vezetni kellene; a második részben pedig (20—50. l.) bemutatja, hogy elveit mimódon értékesítette a gyakorlatban.

Szerző nézetei röviden összefoglalhatók: kerülni kell az imminens-amonnan összekapkodott ismerethalmaznak az iskolába való bevitelét; tiszta, megszűrt igazságot szabad csupán a tanulókkal közleni; minél többet kell olvasni s e közben tartózkodni kell a fiúkat úgy is csak zavaró tudós magyarázatoktól; az olvasás alsóbb osztályokban inkább a nyelvbéli készség elsajátítását vegye célba; grammatikából csak a főbb pontokat kell adni; pótolni még eleget lehet alkalmilag a felsőbb osztályokban. Ennyi az első rész tartalma. E nézetek helyessége kétségbe nem vonható; nem is újak s így Bódiss úr érdeme attól függ, hogy mennyiben juttatta ezeket érvényre.

E tekintetben szerző föltétlen elismerésre tarthat számot. A tananyagot lelkiismeretesen feldolgozta s mindent megtett, hogy a fiúk munkáját megkönnyíthesse abban a körben, melynek felölelését szükségesnek tartotta. Különösen helyeslendő, hogy a latin szólásmódok gyűjtését már a harmadik osztályban megkezdette, s a mint értekezéséből (II. rész) kitűnik, begyakorlásukra nagy súlyt fordított. Részemről szerettem volna, ha e tekintetben még tovább megy s nemcsak a grammatikára való tekiutettel állít össze s gyakorol egyes szólásmódokat (pl. megemlékezni a hazáról = *memores fore patriae*; nem feledkezett meg

róla = *non erat immemor illius*; elég a kínzásból = *satis cruciatus*), hanem az olvasmányból is gyűjti ezeket. Kivált olyanok gyűjtése volna helyén, melyek összeségükben bizonyos körre vonatkoznak s ennek tevékenységét jelölik, pl. *senatusét, népét* stb. Azt hiszem, hogy nem is kell külön ráutalni arra a haszonra, mely ebből egy kis magyarázat mellett a fiúk régiségi ismeretére vonatkozólag is származik. Abban is igaza van szerzőnek, hogy minél több oly dolgozat közzétételét sürgeti, melyben a tanítók végzett munkájokról adnak számot. Fontosnak tartja, hogy a tanulók előtt világos s érthető legyen az az út, melyen haladtak. Bódiss úr Dávid István nyelvtana szerint haladt s az annak az észrevételeknek, melyeket e könyvre tesz, úgy a szerző, mint a tanárok hasznát vehetik.

Jó lett volna, ha Bódiss úr rövidebbre szabja értekezését s ügyelt volna arra, hogy ismétlésekbe ne essék, mert munkájának áttekintése épen e miatt nem kis vesződséggel jár. Különös kedvteléssel ostorozza azokat, kik a grammatika száraz szabályainak betanultatásával vesződnek, a helyett, hogy a tanulságos, szép olvasmányokkal foglalkoznának s ez arra ösztönzi, hogy mihelyt e kérdéssel valami vonatkozásba jön, méltatlankodását újra meg újra kifejezze. Nem méltányolja Dávidnak azon törekvését, hogy a perfectumok- és supinumoknál ki akarja tüntetni, melyek vannak meg valóban. Bódiss úr, a mint maga mondja (45. l.), nem vallja azok nézetét, kik főképp a supinumok megrostálását oly igen fontosnak tartják, mert ha valamely supinumból származtatható szót ismer, nem habozik a megfelelő supinum létjogát elismerni. Ez pedig nem helyes, mert megeshetik, hogy később a fiúk használják a supinumot olyan igéknél is, a melyeknek ezen alakjuk nincs meg, a mi mégis csak hiba; holott ha helyesen tanulják meg a formákat, ilyesmit el lehet kerülni. Végül még egyet. Iskolai értesítőben nem igen ajánlatos a «tudós magyarázatoknak», «mélységes magyarázatoknak» oly gúnyos módon való emlegetése, mint ez értekezésben látjuk, mert félő, hogy a tanulók előtt, kik úgy is hajlandók arra, nevetséges színben fog majd feltűnni az a tudós munkásság, melynek hiányát eléggé sajnosan érezzük hazánkban. Tanárnak semmi esetre sem szabad e tekintetben még a legkisebb mértékben is közreműködni.

Dr. TÓTH KÁLMÁN.

6. Herodotos szerepe a valláserkölcsi nevelésben. Irta Kovács Dániel. (Székely-Udvarhelyi ev. ref. collegium.) — Ez értekezés tulajdonképen tanári székfoglaló s mint ilyen népszerű előadásban ismerteti H.-nak, az Utasítások által is hangsúlyozott ethikai elveit. Szerző merészen megtámadja az újabb philologiai kritika jeleseit s századunkat, mely, a mai kor szemüvegén nézve, kicsinyli H.-t. Ez a vád tarthatatlan, ha ismerjük azt a komoly s méltányló kritikai irányt, mely H.-sal

foglalkozik. Különben szerző maga is igen idealis színben látja H-t, midőn így ír róla: «Mélyen fájtnemzetének e könnyelmű háládatlansága H. mélyen érző lelkének; az ő bölcsőjét a vallás angyala lebegte körül s szerető anyja kebeléből a legszelídebb érzelmeket szívta be s gyermekkorát Istentől ihletett nagybátyja környezete szentelte meg; tehát elhatározta, hogy népének szeméit felnyitja. E hittel szívében kelt útra s a méhek szorgalmával szedte össze az adatokat, s mikor visszatért, szelid hitével (!) megszentelt tapasztalatait 9 könyvbe foglalva leírta oly nyelven, mely édesen folyik mint a méz, és olyan érzülettel, mely nemzetével a legszebb harmoniában volt s népében a legkellemesebb visszhangra talált, melyért az egész görög nemzet szívéből tapsolt neki; mely a gyermek Thukydidest sirásra fakasztotta s mely az alexandriai tudósokat rábírta, hogy a musák neveiről nevezték el könyveit.» — Nem tudjuk biztosan, hogy egy időben írta volna művét, némelyek, mint Sittl, egyes monographiákat látnak benne, melyeket később maga vagy más kapcsolt össze; s a 9 könyvre osztást is az alexandriaiaknak tulajdoníthatjuk. Röviden említve a mű alapeszméjét, hol szerző bővebben ismerethette volna az egésznek poétikus és ethikus szerkezetét (mi által dolgozata is nyert volna szerkezetben), egyes példákat hoz fel; először a végzet kikerülhetetlenségéről, majd az istenek irigységéről (nem melőzve pessimistieus példákat sem), azután az igazságosság és kegyeletességre hoz egypár adatot. Végül e szavakkal fejezi be: «... (gondviselés) ... nem kíván egyebet, mint tiszta igaz hitet, mely a függés teljes elismerése; erényt, mely az alázatosság, mérséklés, igazságosság, hazaszeretet s vallásosságban nyilvánul. S vajjon ma nem ezek-e a sarkalatos elvek, melyek növendékeink lelkét nemessé, őket igazi derék emberekké nevelik; s nem ezek-e azok a kellékek, melyeknél fogva hazát, nemzetet nagygyá, dicsővé lehet tenni.»

A vallás erkölcsi nevelést tárgyaló pædagogiai irányt elnyomják a felsorolt példák, mikkel bővebben foglalkozva, ha szerzőnk az igazságosság és kegyeletességnek herodotosi fogalmát kritikailag megállapítani iparkodott volna, több elismerést érdemelne, egyúttal, ha ezen fogalmak s az általa felsorolt modern erkölcsi eszmék közötti különbségeket is megvilágította volna; továbbá, hogy mennyiben egyezik meg vagy tér el kortársai erkölcsi felfogásától Herodotos?

BÖSZÖRMÉNYI JÁNOS.

7. Háhn Adolf, Schiller Telljéről. (Székesfehérvári áll. főreáliskola, p. 3—13.) — E jól írt kis értekezés találóan jellemzi Schillernek e legszebb darabját, melyet szerző méltán igen nagyra becsül. «Mindig az áhitat egy bizonyos nemével», mondja, «fogom e könyvet kezembe. Pályám ifjúkori emlékei fűződnek hozzá, sorai elmémbe vésődtek, s szívemben mély, kitörülhetetlen benyomásokat hagyott. A könyvek

végtelen halmazából csak néhányat tudnék említeni, melyek újra meg újra olvasva, az élet különböző szakában s viszonyaiban nem veszítnek semmit az első varázsból, melyet reánk gyakoroltak, s velünk szinte együtt élve, tanácsot s vigaszt nyújtanak, elménket táplálják és serkentik, szenvedélyeinket csillapítják; a lélek valódi orvosságai, melyek sohasem apadnak el, bármennyit használjuk is. A könyvek ez elitejének sorában az elsők közt találok Schiller Tell Vilmosát. Valóban, e dráma nem azon művek közé tartozik, melyeket olvasni *ajánlatos*, hanem azok közé, melyeket olvasni *kell*; iskolai tárgyalása pedig nem csupán didaktikai, hanem első sorban ethikai érdek. E mű több, mint egy dráma, ez egy hazafiúi tett. Alább is ismételve emeli ki a darabnak költői szépségét e nemes eszmékben gazdagságát.

A dolgozat főcélja kimutatni, hogy Schiller, a mi politikai fölfogását illeti, Rousseau tanítványa. E tökéletesen helyes nézetet Háhn főkép a «Contrat social»-ból vett idézetekkel támogatja. Van-e joga a népnek, fegyverrel védelmezni magát? E kérdésre Schiller népe Rousseau szellemében felel, ill. cselekszik: «forradalmat csinál, nem bosszúból, pillanatnyi fölhevülésből, hanem ellenállhatatlan kényszertől hajtva, azért, hogy legszentebb javát, a polgári szabadságot megtalmozza a zsarnokság ellen, mely az állam életét gyökerében támadja meg s a forradalmat valójában inaugurálja». Hasonlóképp ráismerünk Rousseau eszméire, midőn Stauffacher a Rütli-jelenetben kifejti a nép tulajdonjogát az őseitől elfoglalt tartományhoz, — sőt még a tárgyalás és szavazás módja e hatalmas jelenetben is Rousseaura vall.

A szerző csupán e momentumokra szorítkozik, de ezeket szépen és helyesen fejti ki. Ha Schiller viszonyát Rousseauhoz behatóbban akarta volna tárgyalni (bár megtenné!), bizonyára kimutatta volna, hogy Schiller nemcsak ez utolsó befejezett művében a «genfi polgár» híve, hanem hogy Rousseau egész életén át folyton foglalkoztatta a nagy német költőt. Már a Károly-akadémiában olvassa Emilet és az Új Heloiset, és 1780-ban egy kissé dagályos, de egyúttal szenvedélyes tisztelettől áthatott hymnusban dicsóíti a mestert, «ki keresztyénekből embereket csinál». És további fejlődésében is folyton akadunk Rousseau nyomára. Rousseau forradalmi eszméi hatják át a Haramiakat és Ármány és szerelmet, Rousseauból veszi Schiller Fieskojának tárgyát, Rousseau ajánlására választja kedvelt olvasmányává Plutarchust, Marquis Posa és Don Carlos lelkesedése Rousseauból meríti tüzét stb., stb. És a Tell-dráma? «Mi közünk nekünk egy Pompejushoz és egy Sertoriushoz?» kiált föl St. Preux az Új Heloiseben, Corneille antik hőseire czélozva. «Rajzjáték az osztrák ház zsarnokságát Beruben, Zürichben és Hágában, és a közönség hazameg szabadságszeretete majd fölébreszti az érdeklődést az ily darabok iránt.» Arról persze nem mert

Rousseau álmodni, hogy az ily daraboknak még más jelentőségük is lehet: «Schiller Tellje», végzi Háhn szép értekezését, «a forradalom megtisztított, eszményesített képe, a szabadság apotheosisa, mely táplálta és ébren tartá a német nemzetben az egység tudatát s nem csekély mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a döntő pillanat, midőn milliók sóvárgásának tárgya valósággá lehetett, nem találta készületlenül».

8. Gärtner Henrik. A német polgári dráma eredete. Részlet egy nagyobb tanulmányból. (Nagyvárad áll. főreáliskola, p. 5—19.) — E dolgozat címe erősen félrevezeti az olvasót, mert az értekezésben egyetlen betű sem szól a német polgári drámáról. Csupa bevezetés az egész, s így bajos is ítéletet mondani róla. A polgári dráma a XVIII. század terméke, — ez a szerző gondolatmenete —; a régibb korszakokban vannak ugyan darabok, melyekben hasonló motívumok, jellemek, helyzetek stb. akadnak, de mint polgári dráma, azaz: mint a harmadik rend életének tükré s igényeinek képviselője, mégis csak akkor jön létre e műfaj, midőn e rend szerepelni, izmosodni, jelentőségének tudatára ébredni kezd. Ez először a múlt században történik Angliában, honnan a polgári dráma Francia- s Németországba jut. Angliában a polgári dráma föltünése nem szolgáltatott okot küzdelemre: nem küzdött, csak győzött. Máskép van a dolog a francziáknál és németeknél, — mire szerző a bemutatott részletben terjedelmesen és érdekesen tárgyalja azokat az állapotokat, melyek Franciaországban a polgári dráma létrejöttét lehetővé tették. Marivaux jellemzése zárja be a dolgozatot, mely alapos tanulmányok eredménye, de sokkal töredékesebb, semhogy határozott véleményt mondhatnánk róla. Mindenesetre kívánatos, hogy szerző befejezze dolgozatát, mely tanulságos monographiának ígérkezik.

HEINRICH GUSZTÁV.

9. Majoros József. Az írásjelek használata. (Veszprémi r. k. főgymnasium, 1—39. l.) — Nyelvtanainknak egyik legkevesebb figyelemre méltatott részével foglalkozik az értekező. Mindenesetre hasznos feladatra vállalkozott; nyelvtanaink csak röviden szólnak az írásjelek használatáról, ezen kívül alig egy-két értekezés foglalkozik velük.

A szerző rövid bevezetés után egyenként tárgyal minden egyes írásjelt: pont, kettőspont, vessző, pontosvessző, kérdőjel, felkiáltójel, idézőjel, gondolatjel, választójel, kötőjel, hiányjel, nyomósítójel, zárójel, szakaszjel, egyenlőségjele, azonosságjel, folytatás és melléklés jele, végül a jegyzékjel. A mint e sorozatból látjuk, nemcsak a fontosabb írásjelekről szól, hanem a jelentéktelenekről sem feledkezik meg. S minden egyes jelnek használatát behatóan és részletesen tárgyalja, úgy hogy fejtegetéseit a középiskolai tanuló, sőt még sokan azok közül is, a kik az iskola falait rég elhagyták, haszonnal olvashatják. Mert ép az írásjelek használatában

látunk kéziratban és nyomtatásban egyaránt gyakori következetlenséget, a minék oka gyakran nem tudás, még gyakrabban figyelmetlenség és lustaság.

A részletek ellen alig tehetnék jelentősebb kifogást; a szerző a legjobb forrásokból merített, figyelemmel kíséri a gondosabb írók műveit, kik közül Aranyt kellene még az írásjelek használatában is mintaképnek tekintenünk. A szerző állításaira csak néhány kisebb megjegyzést akarok tenni; így pl. hogy a zárójel közé tett kérdőjellel (v. ö. 22. l.) nem teszszük határozatlanná a saját állításunkat, hanem csakis kételkedést fejezünk ki mások állításaival szemben; nem áll az sem, hogy az idézett mondatnál másnak hangját iparkodunk utánozni (28. l.), s a hosszabb számneveket sem szükséges kötőjellel szétválasztani (32. l.), végül a népnyelvi közleményeknél egyáltalán nem szükséges a hiányjel használata (35. l.), a mint arról mindenki a Nyelvőr minden egyes számából meggyőződhetik.

A dolgozatra nézve ezen kívül csak néhány általános megjegyzést akarok tenni.

Az első, a mit sajnálattal tapasztaltam, hogy a szerző feladatának csakis praktikus részét tartotta szembe előtt, s nem igyekezett a kérdést tudományosabb alapon tárgyalni. Ha már ennyi időt és fáradságot szentelt az írásjelek használatának megállapítására, jó lett volna, ha egy kissé nagyobb térre terjeszti ki vizsgálódását, s megpróbálja az írásjelek használatának a mai állapotát a történeti fejlődés alapján állapítani meg. Sem nyelvemlékeink, sem a régebbi nyomtatványok helyesírását még senkiesem vizsgálta összefüggően, s mily tanulságos lett volna, ha a szerző megteszi ezt legalább az írásjelekre nézve.

Az értekezés tárgyának egy másik érdekes része az a kérdés, hogy hogyan függ össze az írásjelek használata egyrészt a beszéd grammatikai tagoltságával, másrészt a hangsúlyozás és hanghordozás módjával. Erről szól ugyan a szerző, de inkább csak mellékesen, eldarabolva, nem pedig összefüggően. S erre a kérdésre nézve nem is használt fel mindeu forrást.

Végül a szerzőnek azt a sajátságos eljárását is kell megemlítenem, hogy értekezésében minden nehezebb kérdés megoldása elől egyszerűen kitér, a helyett hogy igyekeznék maga eldönteni. Csak egy-két példát idézek: «E változatos szerepű jeleket egy néven írásjeleknek nevezzük. Vannak, kik szakjeleknek hívják; mások szünet-jeleknek nevezik. Központozásnak is szokás azokat (!) mondani. Melyik a jó, melyik a helytelen elnevezés? *azt most nem vitatom.*» — «Nálunk az írásjelzés dolgában nagy az eltérés, hogy ne mondjam ingadozás. *Miért? azt nem tudom.*» — «A hang is változó a kérdőmondatoknál. Változik az szintén a mondat tárgya szerint. *Ez a tárgy sokféle lévén,*

részletekbe nem bocsátkozhatom. Ez a féltékenysége annyira megy, hogy a választójelről szólva nem meri határozottan elítélni azt, hogy némelyek a német „ vagy = jelet használják a szótagok elválasztására. Pedig ezt a magyarban egyáltalán nem szabad túrni.

10. Perényi Adolf. Egy kis lecke a nyelvtanból. Tanítványainak ajánlja. (Temesvári m. k. állami főreáliskola. 3—10. l. és négy táblázat.) — E rövid értekezés tulajdonképpen két lecke a nyelvtanból, melyet a szerző inkább csak bevezetésül, magyarázatul irt a mellékelt négy táblázathoz : 1. A német főnév declinációjának áttekintése ; 2. A német melléknév ejtegetésének áttekintése ; 3. A magyar helyesírás táblázata ; 4. A német helyesírás táblázata.

A két lecke közül az első a ragozásról és a képzésről szól a magyarban és németben, s feltünteti a két nyelv különbségét a ragozás tekintetében. Nem hiszem, hogy e lecke valósággal egy iskolai óra menetét akarná feltüntetni, mert nagyon is sokat ölel magába, a mi nem lehet egy órai tanítás anyaga ; Perényi e leczkével csak összefoglalja tanítványai számára azt, a mit az egész éven át a magyar és német nyelvtanban erre a tárgyra vonatkozólag tanultak, hogy azután átadhassa nékik a mellékelt két első táblázatot. E két táblázat célja, hogy megkönnyítse a tanuló számára a német főnév és melléknév ragozásának megtanulását. A leczkében bemutatja Perényi a tanítás menetét is, s ebben, mint maga is bevallja, a gyakorló iskola induktív módszerét használja, melynek segítségével sikerülhet is neki a nyelvtannak nehezebb részeit is megértetni egyes anyanyelvű tanulóival.

A táblákhoz mellékli P. a szükséges magyarázatokat is, a mi használhatóságuknak csak javára van. A mi már most e táblák iskolai használatát illeti, én nagyon is hasznosnak tartom, hogy a tanulók ilyen áttekinthető módon foglalják össze a tanultakat ; nézegessék minél gyakrabban e táblázatot, hogy elméleti ismeretük a folytonos ismétlés által tökéletesen vérükké váljon. Azt azonban nem tarthatom helyesnek, hogy az ilyen declinatio-táblázatot az osztályban kifüggeszessék, hogy esetleg a tanuló felelés vagy gyakorlatisás közben könnyen megnézhesse, a mit nem tud. Szolgáljon az ilyen táblázat folytonos ismétlésül otthon, de ne legyen a lustaság előmozdítója. Maguk a táblázatok jó és világos képet adhatnak a német főnevek és melléknévek ejtegetéséről ; csak azt tartom toll- vagy sajtóhibának, hogy az első táblázat IV. oszlopában az *-en* rag nincs meg mind a négy esetben ; a második táblázatban pedig kétségtelenül sajtóhiba miatt cserélődött föl az I. és II. oszlop a többes számban.

A második lecke rövid bevezetés a 3. és 4. táblázathoz ; azonban magát a leczkét kissé szűk szavúnak tartom, jó lett volna a német helyesírás és kiejtés különbségéről is szólni. Maga a két táblázat

feltétlen dícséretet érdemel; mind a beosztás, a kétféle színű nyomás, s a szabályok rövid, szabatos szövegezése nagyban hozzájárul, hogy az egész táblázat könnyen és gyorsan áttekinthető. Csak a magyar táblázat II. szakaszában kellett volna (épúgy, mint később, és a német táblázatban mindenütt) a példákat a szabály előtt közölni. Ez a kétféle sorrend zavarólag hat. Ezeket a táblázatokat ki is lehet függeszteni az osztályban, mert a helyesírás gyakori következtelenségeit csakis folytonos gyakorlat segítségével sajátíthatja el a tanuló. Mindenesetre még jobb volna, ha a kétes eseteket mind felsoroló szójegyzék kalauzsolná a tanulót a helyesírás útvesztőjében.

BALASSA JÓZSEF.

11. Barla Kálmán és Paulay Ödön, *A magyar nemzeti irodalomtörténelem rendszeres áttekintése.* (Jászberényi közs. kath. főgymnasium, 1—38. l. és egy táblázat.) Ez a dolgozat nem egyéb, mint pusztán kivonat egy általánosan használt tankönyvből, Beóthy Zsolt irodalomtörténetéből. Hogy mily szándék vezette a szerzőket e kivonat készítésében, elmondják egy jegyzetben: •Tekintettel arra, hogy hijával vagyunk olyan irodalomtörténeti rendszeres áttekintéseknek, melynek külföldön igen nagy számmal és kisebb-nagyobb terjedelemben vagy táblázatos alakban is a tanuló ifjúság rendelkezésére állanak, czélszerűnek láttuk e Beóthy Zsolt tankönyve nyomán készült áttekintést közzétenni, szem előtt tartva tanulóink e tekintetben többször tapasztalt szükségleteit. Csakhogy külföldön a repetitoriumokat nem szokás az iskolai értesítőben közzétenni, hanem könnyen hozzáférhető, olcsó és kényelmesen kezelhető kiadványokban bocsátják a tanuló ifjúság rendelkezésére. Még így is sok szó férhet pædagogiai értékükhöz. Kétségtelen, hogy pl. a történeti tárgyak tanításánál van haszna a kivonatnak, de csak úgy, ha magukkal a tanulókkal készítettjük. Ezért Barla K. és Paulay Ö. tulajdonképpen felesleges munkát végeztek, melylyel annál kevésbbé tettek szolgálatot a tanuló ifjúságnak, mivel •Áttekintés•ük szinte hemzseg a toll- és sajtóhibáktól, s így nem eléggé megbízható. Hogy csak néhányat említsünk: Attilát a szerzők állandóan *Atillá*-nak írják. (2. l.), Tinódi Sebestyén nem 1554-ig, hanem valószínűleg 1556-ig élt. (4. l.) Bellarmin helyett *Bellarnin*, Szeőke Ambrus helyett *Szeő*ke Ambrus áll a 6. lapon. A keresztény középkor jellemzésében (3. l.) ezt olvassuk: •Az Árpád-házbeli királyok uralma idején egyfelől a régi nemzeti költészet folytatása *miszteriumokkal* bővülve, másfelől egy új keresztény, vallásos irodalomnak megalapítása. Ez a tankönyv szavainak ügyetlen összevonása: Beóthy-nél arról van szó, hogy a régi nemzeti költészet anyagát a keresztény lovagkor hőstettei és a királyi ház viszonyai új mondákkal bővítették; a miszteriumokról külön történik említés. Értelmetlen ez is: •*Florinda* egy műalkat nélküli s francia forrás után készült *ker-*

rék». (9. l.) A tankönyv megmondja, hogy verses útleírás és regény keveréke. Gvadányi satirája természetesen nem az 1890-iki, hanem az 1790-iki országgyűlésről szól (12.), Csokonai születési éve pedig nem 1673, hanem 1773 (13.). Kelmenfy neve *Kelemenfy-re*, Wenzel *Ventzel-re*, Joannovics György *Iovanovics Pál-ra*, Volf György *Wolf György-re*, Szentkatolnai Bálint Gábor *Szentkatolnay Bálint József-re*, ifj. Szinnyi József *Sinnyi-re* stb. van fordítva. Bánóczi Józsefnek csak Révairól szóló műve van említve (38.). Budenz korszakalkotó *Magyar-ugor összehasonlító szótár*-át *összehasonlító ugor magyar szótár*-nak, Simonyi *A magyar nyelv* című munkáját *Magyar nyelv történeté*-nek nevezi a dolgozat, Lugossy *Hangtani párhuzam*-ának címét pedig *Hunyadi párhuzam*-ra torzította a sajtó koboldja.

A szerzők ama kísérletét tehát, hogy magyar irodalomtörténeti repetitoriumot adjanak a tanuló ifjuság kezébe, nem mondhatjuk sikerültnek. Ennek az *áttekintés*-nek nem sok hasznát vehetik a növendékek.*)

KELEMEN BÉLA.

12. Richter László. Chateaubriand. A budapesti m. kir. tudom. egyetem bölcsészeti kara által dicsérettel kitüntetett pályamű. Írta Richter László. (Nyitrai főgymn., 30 lap.) — Egy egyetemi pályaműtől tán meg lehetne kívánni, hogy a terjedelmes Chateaubriand-irodalomnak legalább főbb jelenségeit ismerje; e dolgozat azonban mást nem ismer a Bodnár Zsigmond művén kívül s ebből merít, akár Marcellus grófot idézze, akár a bretagnei fajt vagy Chateaubriand stíljét kívánja jellemezni. Igen szűk körű tájékozottsággal bír, hogy szeliden szóljunk, a kor politikai s irodalmi történelmében; ott, hol az olvasót tájékoztatnia kellett volna az előforduló vonatkozások felől, adós marad a felvilágosítással, legfőleg óvatos általánosságokba burkolózik. A constatáló kritikának legkényelmesebb fajtát űzi, bibliographiai tartalomjegyzékeket is adva. Bár még ez is jobb, mintha netán commentálásokba bocsátkozik, mert ilyenkor megesik, hogy így ír: *«Ezek lefordítására indítá az ép száműzetése alatt Angolországban fennálló vita, mely szerint némelyek Ossiant Macphersonnal azonosították. Chateaubriand véleménye azonban az volt, hogy Fingal fia énekeinek francia szövege nem egyéb, mint fordítása a már előbb létezett angol fordításnak.»* Így aztán nem tünteti fel az értekezés korának keretében Chateaubriand alakját, mely pedig e keret nélkül nagyon sokat veszít. Mi több, egyáltalán nem tud, habár még oly halvány képet festeni hőséről. Chateaubriand szerző szemében tulajdonkép nem annyira költő vagy ép politikus, hanem a keresztény vallás apostola. Azzal nem törődik, hogy a *Génie du Christianisme* val-

*) Részemről az ily repetitoriumot, csak gondos és megbízható munka legyen, hasznos és ajánlatos iskolai segédkönyvnek tartanám. H. G.

lásossága mennyire ellenkezik egy Kempis Tamás vagy akár Bossuet vallásosságával, — hogy nem ok nélkül kárhoztatta volt e művet maga a szentszék, — s hogy Chateaubriand minden hamarább, csak apostol nem. E helyett feltétlen magasztalásokban áradozik az értekezés; hőségnek minden lépését, minden művét csak dicsérni tudja, még a leggyöngébbeket is, a legkevesébbé menthetőket is, s leszámítva a forradalmakról szóló Essai-t, egyáltalán ignorálja azt az ingadozást, fejlődést, min minden ember átmege, s min Chateaubriand különösen átment, mint-hogy elvei sohse voltak igazában vett elvek.

Minden lapon található annak jelét, hogy szerző kevés előtanulmánytal rendelkezt e munka megírásakor. Ime egy pár a feltünőbb botlásokból. Csak néhány példa: 11. lap. Napoleon azért számúzte Chateaubriand-t, mert ez vonakodott akadémiai székfoglalójában elődjét, a jakobinus Chénier Józsefet magasztalni. Helyesen: mert székfoglalójában a sajtószabadság mellett s Napoleon zsarnoksága ellen akart szót emelni. — 14. l. Élete végéveiben Chateaubriand «teljesen elhagyta a közélet terét s visszavonultságában egyedül az irodalomnak élt». Csak-hogy mily visszavonultság volt ez, s mily irodalmi munkásság, melynek a Mémoires d'outre-tombe köszönhető! Aztán szerző nem tud a későbbi Chambord gróf neveltetéséről s amaz ábrándos politikai tervekről, mikkel Chateaubriand ekkortájt foglalkozott V. Henrik majdani trónralépése esetére? — 20. l. A múlt század végén s a jelen elején élt leg-híresebb két elme gyanánt Chateaubriand és Montalembert van említve, a mi se chronologiai, se más tekintetben nem helyes társítás. — A 21. lapon Chateaubriand világtájdalmát érinti az értekezés, de e pontban is védi. «E betegség azonban, úgy mond, még sem rontotta el őt annyira, mint Goethét.» Szerző szemében tehát az önmeggyőzés és kibékülés harmoniájának költője, az Iphigenie, Tasso, Wahlverwandtschaften stb. alkotója «romlottabb», mint az Atala és René költője, kinek szívében az ennui-tól még a Byronénál is sívárabb blazirtság honolt! — 23. lap. A Génie du Christianisme azért kívánt a szívre appellálni s nem az észre, mert «a lobbanékony, türelmetlen francia nem olvas szívesen száraz okokkal s érvekkel megtöltött tudós munkát; egy-két szó, szép phrasis — ha szívet érinti — többet ér előtte s nagyobb hatást eredményez minden tudós munkánál». Tehát a ki nem a Chateaubriand kissé frivol, mert kizárólag aesthetikai álláspontját választja, annak csak «száraz okokkal s érvekkel megtöltött tudós munkában» lehet védnie a keresztény vallást? Ajánljuk szerzőnek, olvassa el azt a «kereszténység védelmeztetését», mely Pascal *Gondolatai*-ban foglaltatik. Szerző ezen-fölül itt teljesen félreismeri a francia jellemet, melynek épen a *bon sens*, a *raison* képezi fővonását: ha Chateaubriand mégis az érzelem húrjainak érintésével akart hatni s tudott hatni, ez a kor visszahatásá-

nak tudandó be a XVIII. századnak immár lejárt sívár rationalismusa ellen. — 26. l. Rousseaut, a deismus ékesszólo apostolát, az atheista encyclopædisták közt említi szerző, mint azok egyikét, kik «a nép szívéből a hitet kiirtani törekedtek» stb.

Az értekezés különben elég élénken van írva. Stílje, leszámítva néhány gyöngye helyet, ügyes és gyakorlott tollra vall.

HARASZTI GYULA.

HELLÉN IRODALOM ÉS HELLÉN NYELVTANÍTÁS.

E Közlöny 1891. évi II. füzetében Némethy Géza ismertetvén «*Ujabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás*» című akadémiai értekezésemet, két megjegyzést tesz; először, hogy én itt-ott néhány dicséret szót oda vetek ugyan, de érdemleges kritikát még a szorosán classica-philologiai tárgyú munkáknál sem gyakorlok; másodsor, hogy egészen eltévedek a részletekben, a könyvczímek és a tartalom felsorolásában, de általánosságban sehol sem szólok a tudományok egyes ágaiiban és az irodalomban uralkodó vagy egymással küzdő áramlatokról, ezeknek a többi európai irodalmakhoz való viszonyáról; pedig enélkül se összefüggő képet, se ítéletet nem alkothatunk magunknak az újgörög irodalom mai állásáról és jelentőségéről.

Ebből azt látom, hogy Némethy Géza sohasem olvasta az újgörög irodalmat ismertető dolgozataim legnagyobb részét, különben nem álltana ilyen olvólanságot.

1858-ban jelent meg a Csengery Antal által szerkesztett Budapesti Szemlében *Jelenkori görög irodalom* cz. dolgozatom, melyből mind a szerkesztő mind a figyelmes olvasó világos képét látja az akkori újgörög irodalomnak.

1861-ben írtam a Szépirodalmi Figyelő 29., 30., 32., 33. számában Arany János szerkesztése alatt ezt a cikket: *A hellén költészet a jóniai szigeteken*, mely teli van kritikai s más irodalmakra vonatkozó észrevételekkel és hí képet adja a jóniai szigetek költészetének.

Ugyan ilyen kritikát gyakoroltam 1862-ben *Történelmi népdalok a jelenkori görögöknél* cz. dolgozatomban, mely szintén Arany Jánosnak Szépirodalmi Figyelőjében jelent meg.

1869-ben megjelent a Nyelvtudományi Közlemények VII. kötetében *A jelenkori görög irodalomról* cz. akadémiai értekezésem, hol Sáthas munkájáról ezt írtam: «Tagadhatlan, hogy szerző e nehéz földadatot szerencsével oldotta meg s érdeme annál nagyobb, minél kevesebben voltak azelőtt az ilyen természetű munkák. Mert Európa tudósai azon